

արժանաւորութեամբ, և գրեթէ վեց տարիէն ի վեր է իւր կոչմանը հաւատարիմ մնալով ընդ հանուր ազգին իւր վրայ ունեցած ակնկալութիւններն ի գերեւ չհանեց, ինչպէս ականատես են տարուէ տարի այսչափ ուխտաւորները, և մինչև անգամ օտար ազգերէն գովութիւններ կ'ընդունին: Արջ կուտամ խօսքիս՝ ներդրութի իրնդրելով՝ Ն. Արքայութեանէն, վասն զի գիտեմ անշուշտ որ այն վերջին խօսքերս հակառակ է իւր համեստութեանը եւ անխառնէր բնաւորութեանը:

ՄԵԾԱՊԱՏԻԻ ԺՈՂՈՎ

ԿԱՆԱՆՑ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԵՒ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅՑ⁽¹⁾

Այս հետեւեալ ճառը՝ 1865 թվականում ընթերցել է ներքին խորհրդական (Geheimrath) Պ. Վ. Խզէն՝ այն 12 ուսումնական ճառերի շարքումը, որոնք 1852 թվականից հետո կարգադրւած են այստեղի Վեհաքառական ժողովից՝ նոր տարւոյ և զատկի միջոցում՝ եկեղեցական նպատակների համար: Թէ և զանազան կողմանէ էլ երկարաձգւած է և գերմաներէն բնագիրը մի փոքրիկ գրքի բովանդակութիւն է՝ «Կանանց զարգացման և կրթութեան վրայ» մակագրով:

(1) Սոյն կանխաբան տեղեկութիւնն ինչպէս բնիք անցեալ ամսոյ ամսագրերէն մէջ ի ծանօթութեան, նախորդ հրատարակելը սխալմամբ եւ թուողացած էր, զոր մեք շուղելով խօսքս զանց առնել, արժան համարելիք հրատարակել և զայն ներդրութիւն ինդրելով ընթերցասեր հատարակութենէ և մանաւանդ մեծարոյ և գիտնական թարգմանէն:

այնու ամենայնիւ պահած է մի հատիկ սեպհական բնաւորութիւն և սահմաններ:

Այս փոքրիկ գրքի թարգմանութեան առիթը՝ հենց դ. քի. օգուտնէրի մէջ որոնելու է: Պ. հեղինակի հայեացքները ձգուած են ուշադրութիւններ դարձնելու դէպի զարգացման և կրթութեան ամբողջութիւնը և յարուցանում են այն հարցերը, որոնք այս սահմանին են վերաբերում և իրական գրութեանը համեմատ՝ պատասխանատուութեան ենթարկւում: Այդ դժուարութեամբ մի կողմ որոշելի հարցերը, որոնց պատասխանատուութիւնը ժամանակի բերմունքից և բանի հանգամանքից սպասելի է, մի որ և իցէ մտադրութեամբ մտապիւութեան չէ տրւել, այլ ընդ հակառակը շարժւել մի շրջահայտն ուշադրութեամբ և ընդհանուր կարծիք և հաստատութիւն պահանջել:

Իսկ արդեօք այս ճառը նոյն յարաբերութիւնը ունի Հայերէնում, ինչպէս Գերմաներէնում, կամ ուրիշ խօսքով՝ Գերմանացոյ դրութիւնը կամ վիճակը նման է մերին: Այս հարցին պատասխանելու է ոչ, եւ թարգմանութիւնը դարձեալ օգտուէտ համարելու: Անգանում տղերանց զարգացման եւ կրթութեան հոգացողութիւնը՝ դեռ շատ կարճ ժամանակից հետո է սկիզբն առել: Հայաստանի շատ տեղերումը՝ մինչև անգամ հարկաւոր չէ համարուում ուսումը տանալը, ուսումը միայն հոգեւորականաց գործ է կարծւում: Չարգացումը՝ ամեն մարդու իրան կամ ծնողներին է մնացած, որոնք բնականաբար ժամանակաւոր հանգամանքին և դէպքերին են ենթարկւած, այս պատճառով էլ ոչ մի զարգացում չէ, որովհե-

տեւ ոչ մի նորատակ չունի, մինչև անգամ տաժամանակի այ բաւականութիւն էլ չըկոյ, այլ մի պատահական կամ գիպածի համեմատ զգայականութիւն: Բայց էլ տղերանց համար՝ սեննե և սպիտակը ճանաչելը, շատ ուրիշ կարգաւ և գրելը հերքում է, այն ինչ աղջկերանց համար կասկածելի է շատ տեղերում եւ մեծ մասամբ քննադատական գրութիւն մէջ: Սեննեում տղերանց վարժարանները՝ ոչ թէ միայն պակաս են շատ տեղերում, այլ և եղանակները՝ զուրկ մի միտքանական կարգից և կանոնից: Նոտարներ ուսանում են աչքի տակ ընկած առարկայները՝ առանց ուղղութիւն ունենալու ծանրակշռութեան և աշակերտների բնութեան և կարողութեան վրայ: Այսպիսի վարժարանները չունին մի որ և իցէ կապմամբ, այլ ժողովում այս կամ այն ուսումնական կառուցածների (Lehraustalten) հառաքաններով: Արտում է աշակերտը՝ չգիտի ինչ ծանուցարհ բռնի, որովհետեւ շատ անգամ էլ վարժարան գնալիս ուրիշ մի յայտնի նորատակ չըկոյ աչքի առաջի, այլ թէ տանը չորս թիւն չըլինի, որպէս թէ՛ վարժարանն է շարութիւն անելու տեղը:

Սիւս կողմանէ անուրանալի է այն բացառութիւնը, որանքանում են մի քանի վարժարաններ, օրինակի համար, Ռուսաստանում տէրութեան գիւմնադիւ միւսի օրինակով վարժողները: Այսպիսի վարժարանները տէրութեան նորատակներն են առաջ տանում, ինչպէս գիւմնադիւ միւսը, ուստի և նրանց հետ են համագտակել:

Բայց Վերմանիայում տղերանց վարժարանները հնուց են և կարգին, առաջացած պակասութիւնները օր ըստ օրէ լլուում են չըմահայուն տեսակների մեծ հոգատարութեամբ և

բաւականաչափ վարժարանների անխանջ աշխատութեամբ: Բաւական է գիտենալ թէ՛ երեսայն որ տեսակ վարժարանն է գնում, իսկոյն կ'իմացւի թէ՛ ինչ ուղղութիւն է բռնելու նա վերջը, եթէ ուսումը անարդէք շարունակելու լինի: Բայց այնտեղ վարժարանը ունի իրա ուղղութիւնը եւ իրա աշակերտներին նրանով առաջ է մղում: Այնտեղ չէ՛ կարողանում մի տեսակ վարժարանին բաւականութիւն տալ, կարելի է նրանից հանել եւ միւսը ուղղորդել, մինչ որ նրա ընդունակութեան յարմար գործունէութիւն կը շարժի նրանում և այնուհետեւ ինքնին առաջ կ'երթայ: Տղերանց վարժարանների առհասարակ կարգադրութիւնների օրինակին ձգտում են աղջկերանց վարժարաններն էլ, աչքի առաջ ունենալով նրանց յաջող յառաջագիմութիւնները: Հմուտ մանկավարժները զննելով և ճանաչելով կանանց յատկութիւնը բնութիւնը, աշխատում են որոշելու եւ պարզարանելու աղջկերանց վարժարանների վրայ գաղափարը, որով և զանազանութիւնը՝ տղերանց վարժարաններէ: Սիւսայում, այս տեղ բանը սկսած է և առաջ է գնում, միայն ժամանակ տաժամանակ կարծառում է զգուշութեան, որ չըլինի թէ՛ յանկարծ խտորնակ ուղղութիւն ստացւի:

Աղջկերանց վարժարան յանի աւարինէրից առաջ մեղանում լուծւած բան չէր: Բայց առաջ այ հանգամանքները փոփոխեցան և նոր ժամանակը մերձեցաւ, ուր մեղանում էլ աղջկերանց վարժարանի հարկաւորութիւնը ըզգալի եղաւ: Այս հարկաւորութիւնը ինչպէս զգայեցաւ, նոյնպէս և առաջ լլուեցաւ և մինչ օրս էլ շատ անգամ լլուում է դանի Ռուսաստան

նում ոչ ազգային կամ ժողովրդային ազդիւրանց վարժարաններով : Այս տեղ միւրիշ միտք կամ նպատակ չը կայ, այլ միայն ժամանակի բերմունքին և հանգամանքին բաւականութիւն տալ որ շատ անգամ էլ անյաջող է՝ վարժարանների կողմից անհագացողուն նպատաւով : Արանցից յետոյ կամ հէնց սրանց հետ միասին բացւեցան աստ եւ անդ ազդիւրանց ազգային վարժարաններ մասնաւոր ձեռնարկութեամբ : Արանց ձեռնարկողները շատ անգամ չունենալով ոչ մի կոչում այս մասին, և իսկապէս իրանք էլ զուրկ լինելով մանկավարժական մինչ անգամ ամենափոքր ուսումնից՝ սկսեցին մէջ ընկնիլ, որպէս թէ գործ առաջ տանին : Այս սրանցից ով ինչ առնուն ուղից, առաւ ազդիւրանց ուսանելու տան, առանց նրա ամբողջ կադմուսաճքը ցուցանելու և յարմար անւանակողելու և սահմանափակելու : Արանց ոչ ձեւն է յայտնի և ոչ կանոնը, որ մարդ էլ կարողանայ տեսնել թէ՛ ինչն է պահաս, կամ ինչն է առժամանակ ամենից շատ հարկաւորը : Ասածներս էլ հիմնւած են միմիայն մասնաւոր նկատողութեան վրայ և ոչ թէ հաստատուած չըջաբերական յայտարարութիւնների, ինչպէս վուել է. ուստի չը պիտի այստեղ աւելի առաջ գնալ՝ ուղիղ ճանապարհից չը մտրուելու համար :

Ինչպէս էլ որ լինի, այնու ամենայնիւ նոր ժամանակներս մեզանում շատ անգամ խօսակցութեան նիւթ է դառել դաստիարակութիւնը, և շատ անգամ էլ հրապարակ եկել՝ առանց հետը բերելու մի ձեւ կամ եղանակ թէ՛ տղերանց և թէ՛ աղջկերանց վարժարանների համար : Այսպիսի խօսակցութիւնները, ոչ ինչ կարծիք, ոչ ինչ կորդագորութիւն չեն յայտնել :

այլ միայն դաստիարակութեան հարկաւորութիւնը՝ անորոշ կերպով շատ ու քիչ դարձեալ զգայնելու են աշխատել :

Հայոց իւրաքանչիւր տեղում մի հանաւոր միաբանական կարգադրութիւն թէ՛ տղերանց և թէ՛ աղջկերանց վարժարանի համար զանազան կողմանէ նըկատելով մի իրողականութիւն է՝ հասարակութեան դիմադարձ բաղաւրութեանը և ձեռնարկութեանը կարօտ : Եթէ օտարների վարժարաններն էլ օրինակ լինին այս դէպքում, այնու ամենայնիւ պիտի միշտ սեպհականութիւնը և իրական զանազանութիւնը պարզաբանել և պինդ պահել, բոլոր յարաբերութիւնները որոշել և ապա շարժում տալ առաջ ելութեւ : Այսպէսով կարող է մի վարժարան լինել ազգային և մարդու զարգացումը դէպի ազգայնութիւն և կրօնը :

Հետեւեալ ճառը մի որ և իցէ կողմանէ վիրէ առնում մանկութեան հասակի զարգացման ամեն յարաբերութիւնների հարցերը, ինչպէս օրինակի համար, յարաբերութիւնը դէպի ընտանիքը, հասարակութիւնը, կրօնը, և այլն, և այս յարաբերութիւնները անպատճառ աչքի առաջ առնելու է՝ զարգացում և կրթութիւն ստալու ժամանակ : Այս է այս թարգմանուն անմիջապէս նպատակը : Իայց թէ բանի հանգամանքին նայելով սրանցից իւրաքանչիւրի վրայ ինչպէս մտածելու է և ինչպէս սեպհականապէս ուրոշելու, և այլն, այդ ընդհանրապէս հասարակութեան և մասնաւորապէս զարգացնողների և կրթիչների գործն է, որոնց ուշադրութիւնը այժմ այս ճառի վրայ հրաւիրելու համարձակութիւնը՝ վերջիշեալ նպատակով յանձն առում եմ :

Միլաս Մկրտչեան :